

УДК 338.48

Папп В.В., д.е.н., професор

Мукачівський державний університет

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті окреслено системні перешкоди використанню туристичного потенціалу регіонів України, зокрема Закарпатської області. Визначено чинники, обґрунтовано механізми та напрями підвищення ефективності використання туристичного потенціалу Закарпатської області. Запропоновано заходи, спрямовані на удосконалення стратегічного програмування, покращення фінансового забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери, окреслено економічні стимули щодо розвитку туризму та рекреації та формування привабливого інвестиційного середовища для реалізації інфраструктурних та інвестиційних проектів у сфері туризму та рекреації Закарпаття.

Ключові слова: туризм, рекреація, потенціал, регіон, стратегія, інфраструктура, соціально-економічний розвиток.

Рарр V.

EVALUATION OF THE TOURISM-RECREATION POTENTIAL OF TRANSCARPATHIAN REGION

The article outlines the obstacles systemic use of tourism potential of Ukraine's regions, particularly the Transcarpathian region. Factors reasonably mechanisms and ways of increasing efficiency tourist potential of Transcarpathian region. The measures aimed at improving strategic programming, improving the financial security of tourism and recreational areas outlined economic incentives for the development of tourism and recreation and the formation of an attractive investment environment for infrastructure and investment projects in tourism and recreation in Transcarpathia.

Key words: tourism, recreation potential, the region, infrastructure, the strategy, socio-economic development.

Папп В.В.

ОЦЕНКА ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье обозначены системные препятствия использованию туристического потенциала регионов Украины, в частности Закарпатской области. Определены факторы, обосновано механизмы и направления повышения эффективности использования туристического потенциала Закарпатской области. Предложены меры, направленные на совершенствование стратегического программирования, улучшение финансового обеспечения развития туристско-рекреационной сферы, очерчены экономические стимулы по развитию туризма и рекреации и формирования привлекательной инвестиционной среды для реализации инфраструктурных и инвестиционных проектов в сфере туризма и рекреации Закарпатя.

Ключевые слова: туризм, рекреация, потенциал, регион, стратегия, инфраструктура, социально-экономическое развитие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Туристична індустрія - це одна з найбільш динамічних галузей, що швидко розвиваються у світовому господарстві. Туризм входить до числа трьох найбільших експортних галузей, поступаючись нафтовидобувній промисловості та автомобілебудуванню. На даний час туризм є найбільш рентабельною сферою світового господарства, яка відіграє провідну роль в економіці багатьох країн, наповнюючи бюджет, створюючи додаткові робочі місця, сприяючи регіональному розвитку, розвитку сфери обслуговування і т. д. За даними UNWTO у світі близько 220 млн. осіб зайнято в сфері туризму, що становить 8,3% світової робочої сили і дає 9,2% світового ВВП. Ці цифри щороку зростають, і не дивно, що багато країн вважають розвиток туризму головною і невід'ємною частиною свого стратегічного розвитку [9].

Сучасні економічні умови дозволяють позиціонувати туризм, як найважливішу галузь національного і світового господарства, що відрізняється високим рівнем доходу і інтенсивними темпами розвитку. Серед причин, що зумовлюють високу прибутковість і темпи зростання галузі, можна назвати суттєвий попит на подорожі різної спрямованості та рентабельність туристичних продуктів і послуг. В економіці більшості країн туристична галузь дозволяє стимулювати не тільки економічний, але і соціальний розвиток регіонів, а також відіграє важливу роль у збільшенні доходів державного та місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням різних аспектів розвитку туризму як галузі економіки на державному та регіональному рівнях займається ряд зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких Алексеева Ю. [1], Бабкин А.В. [2], Калитвинцева М.В. [3], Костюк О.М. [4], Мальська М.П. [5], Оленічева Ю.О. [6], Стеченко Д.М. [7].

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо тенденцій та перспектив розвитку туризму в Україні, ґрунтовного дослідження потребує регіональний аспект туристичної сфери та перспективи її розвитку в майбутньому.

Цілі статті. Метою статті є дослідження особливостей розвитку туризму в Закарпатській області як важливої галузі економіки, що здійснює значний вплив на сталий розвиток регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Рівень розвитку туристичного бізнесу в країні не відповідає потенційним можливостям регіонів та потребам населення в туристських послугах. Туризм, особливо внутрішній і в'їзний, дуже слабо розвинений. Туристський потенціал регіонів використовується всього на 10-15%. Існуюча система управління туризмом на регіональному рівні є малоефективною. Регіональні програми розвитку туризму не підкріплені відповідними програмами на районному рівні, а ті в свою чергу, - бізнес-планами та інвестиційними проектами.

Щодо Закарпаття, то це єдина з областей України, яка межує з чотирма країнами Карпатського Євросоюзу – Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією. Завдяки геополітичному розташуванню і природно-кліматичним особливостям, область має надзвичайно сприятливі умови для розвитку туризму.

У 2014 році туристично-рекреаційними закладами області обслужено 338,5 тис. чол., що на 1,1 відс. менше ніж у 2013 році. Загалом обсяг наданих послуг у сфері туризму і рекреації склав 344,4 млн. грн., що на 4,6 відс. більше ніж у 2013 році. Балансовий прибуток суб'єктів туристичної сфери у 2014 році зріс порівняно з попереднім роком на 19,2 відс., що складає 2980,3 тис. грн. На модернізацію туристично-рекреаційних закладів у 2014 році направлено 12,9 млн. грн., це на 5,5 відс. менше ніж у попередньому році. За 2014 р. у туристично-рекреаційній сфері області створено 42 робочих місця, що на 33,3 відс. менше ніж у 2013 році [8].

Надходження до державного бюджету від діяльності туристичної сфери зросли у 2014 році на 2,2 відс., проте до місцевих бюджетів надходження зменшились на 26,7 відс. порівняно з 2013 роком, загалом по державному і місцевим бюджетам надходження зменшились на 10,2 відс. Щодо туристичного збору, то його надходження показують позитивну динаміку, зокрема, у 2011 р. – 509,2 тис. грн., 2012 р. – 699,0 тис. грн., 2013 р. - 890,6 тис. грн., у 2014 році згідно планових показників – 1050,0 тис. грн.

На території області функціонує 286 готелів, 25 санаторіїв та 177 пансіонатів, баз відпочинку, туристичних баз, рекреаційних закладів. Найбільша їх кількість знаходиться у Тячівському (103) та Рахівському (73) районах. Найменша кількість у м. Чоп (2), Виноградівському (7), Берегівському (9) та Перечинському (9) районах.

Найбільша кількість санаторіїв сконцентрована у Тячівському районі (7), готелів найбільше у Рахівському районі (56), пансіонатів та баз відпочинку у Тячівському районі (64) (рис. 1).

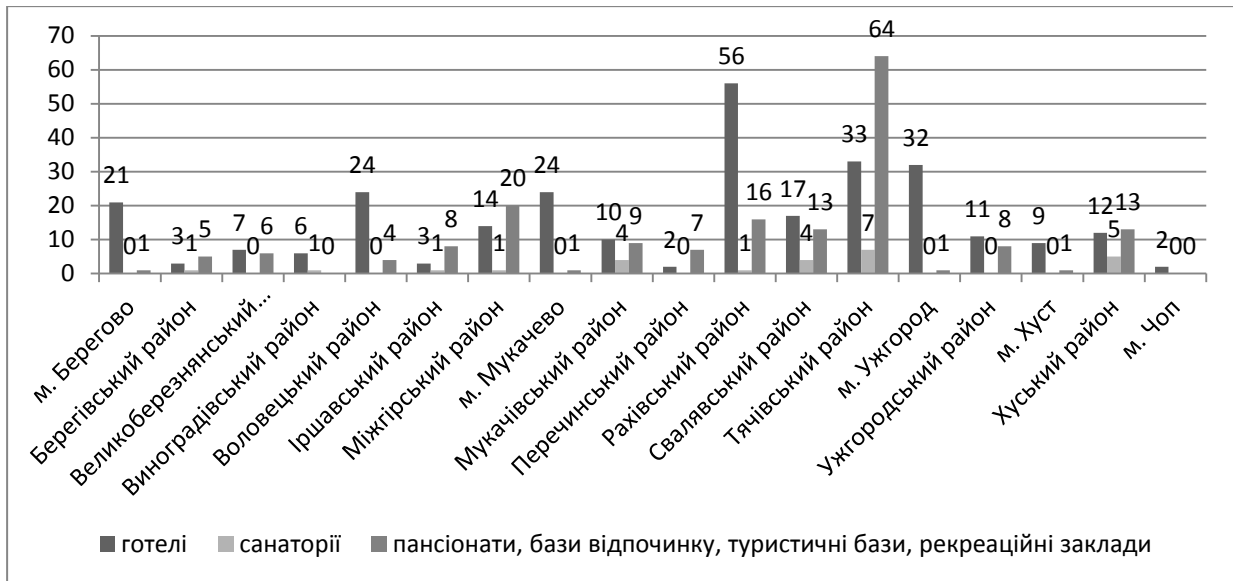

Рис. 1 Туристично-рекреаційні об'єкти Закарпатської області у 2014 р. [8]

Кількість номерів у туристично-рекреаційних закладах області коливається від 4 до 502 місць. У 2013 році в Закарпатській області діяли 82 суб'єкти туристичної діяльності, з них 41 – юридичні особи та 41 – фізичні особи-підприємці. За видами туристичної діяльності, вони розподілялися наступним чином: 19 суб'єктів – туроператори (організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних і супутніх послуг), 60 суб'єктів – турагенти (посередницька діяльність із реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницька діяльність щодо реалізації характерних і супутніх послуг) та 3 суб'єкти – здійснювали тільки екскурсійну діяльність (табл. 1).

Таблиця 1

Суб'єкти туристичної діяльності по Україні та Закарпатській області у 2013 році [8]

	Кількість суб'єктів туристичної діяльності											Дохід від надання туристичних послуг						
	юридичні особи, усього		у тому числі						фізичні особи-підприємці, усього			у тому числі						
			туроператори		турагенти		суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність											
	осіб	Частка, %	осіб	Частка, %	осіб	Частка, %	осіб	Частка, %	осіб	Частка, %	осіб	Частка, %	млн. грн	Частка, %	млн. грн	Частка, %		
Україна	2859	100	945	100	1799	100	115	100	2833	100	2471	100	362	100	6199,8	100	296,876	100
Закарпатська область	41	1,4	19	2,0	20	1,1	2	1,7	41	1,4	40	1,6	1	0,3	7,984	0,1	2,03	0,7

Упродовж 2013 р. 19,9 тис. осіб офіційно скористалися туристичними послугами, з них 0,5 тис. осіб – іноземні туристи, 13,0 тис. осіб – громадяни України, які виїжджали за кордон, 6,4 тис. осіб – внутрішні туристи. У порівнянні з 2012 р. кількість громадян України, які виїжджали за кордон, збільшилася на 9,9%, а кількість іноземних туристів та внутрішніх туристів зменшилася на 29,7% та 16,2% відповідно. На дві третини зменшилася і кількість туристів, яким було надано екскурсійні послуги.

Із загальної кількості туристів у 2013 р. проводили дозвілля та відпочинок 97,4%, перебували у службових, ділових поїздках, на навчанні – 1,0%, перебували на лікуванні 0,3%, займалися іншими видами туризму – 1,3%. У загальній кількості туристів більше третини складала діти та підлітки – усього 6,9 тис. осіб.

Усього впродовж 2013 р. суб'єктами туристичної діяльності області надано 138,6 тис. туроднів, на кожного туриста в середньому припадало по 7 туроднів. Загалом у 2013 р. туристичних путівок продано на 45,8 млн. грн.

Одним із пріоритетних завдань у плануванні діяльності туристично-рекреаційної галузі є розвиток саме в'їзного туризму, який крім інших переваг галузі (створення нових робочих місць, розвиток місцевої інфраструктури, формування доходів місцевих бюджетів, реклама регіону), забезпечує додаткове надходження фінансових ресурсів у економіку регіону шляхом здійснення іноземними туристами додаткових видатків, які у подальшому створюють позитивний мультиплікативний ефект на велику кількість суміжних галузей регіону.

Саме тому одним із завдань у сфері туризму повинно бути розширення пропозиції туристично-рекреаційних продуктів, в т.ч. з орієнтацією на іноземних туристів з урахуванням мети їх подорожі шляхом побудови (реконструкції) туристично-рекреаційних закладів, які відповідають західним стандартам якості, відповідної розбудови супутньої інфраструктури (транспортної, комунікаційної, фінансової, інформаційної), розширення асортименту можливостей Закарпаття на національному та міжнародному ринках.

Однак, при аналізі показників іноземного (в'їзного) туризму слід мати на увазі, що великий відсоток відвідувачів із сусідніх країн не обліковуються офіційними статистичними даними, оскільки вони самостійно організують свої подорожі до Закарпаття, відвідують родичів, друзів, приїжджають на короткий термін (один день) і не користуються послугами ліцензованих туроператорів та турагентів.

В інфраструктурі туристичної галузі важливе місце займають колективні засоби розміщування. Вони поділяються на спеціалізовані засоби розміщування і готелі та аналогічні засоби розміщування. До мережі спеціалізованих засобів розміщування у 2013 р. увійшли: 18 санаторіїв, 2 дитячі санаторії, 2 пансіонати з лікуванням, 3 дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, 4 санаторії-профілакторії, 2 будинки відпочинку, 2 пансіонати відпочинку, 23 бази відпочинку та інші заклади відпочинку (рис. 2).

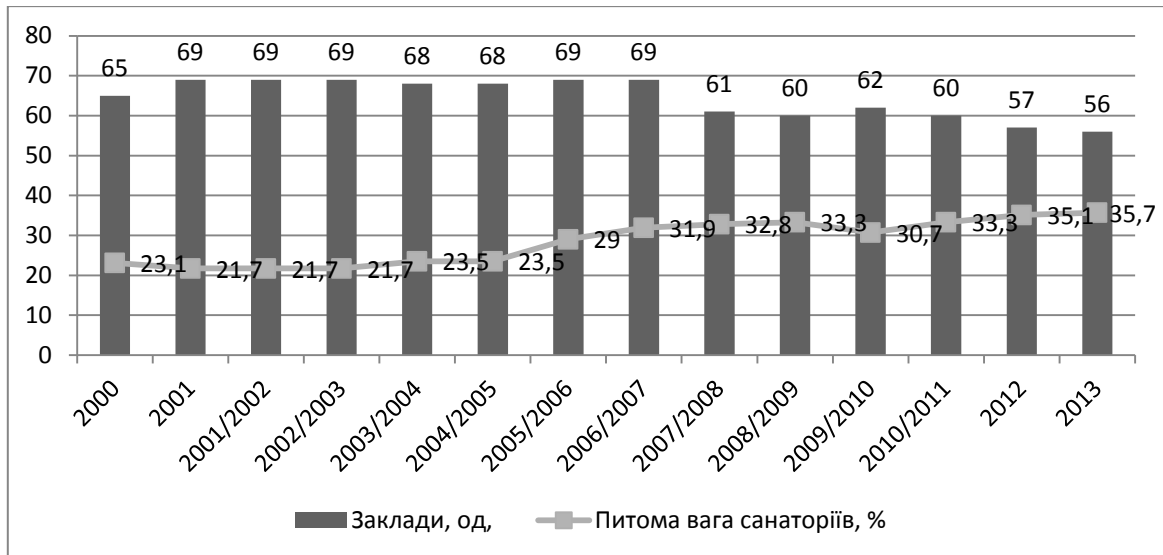

Рис. 2 Динаміка кількості спеціалізованих засобів розміщування в Закарпатській області [8]

Найбільша кількість перерахованих суб'єктів зосереджена у Тячівському (26,8%), Свалявському (14,3%), Хустському (10,7%), Виноградівському (8,9%) та Мукачівському (7,1%) районах.

Упродовж 2013 року у діючих закладах було розміщено 73,0 тис. осіб, що на 3,9% менше, ніж у попередньому році. За віковою структурою розміщено 64,0 тис. дорослих осіб та 9,0 тис. дітей. Із загальної кількості розміщених 4,0 тис. осіб – іноземці, 2,4 тис. осіб – постраждали від аварії на ЧАЕС. Загалом усіма відпочиваючими в оздоровчих закладах проведено 1044,5 тис. ліжко-днів або 14,3 ліжко-дня в середньому однією особою.

Мережа суб'єктів – юридичних осіб ресторанного господарства на початок 2014 р. нараховувала 324 об'єкти (кафе, бари, ресторани, їдальні, постачання готової їжі) на 16,3 тис. посадочних місць. У середньому на один об'єкт у ресторанному господарстві припадало 50 місць (при 51 - у попередньому році). Основу мережі ресторанного господарства за спеціалізацією складають кафе, закусочні, буфети, бари, їх питома вага у загальній кількості об'єктів у 2013 р. становила 78,1% проти 77,3% у 2012 р.

Порівняно з 2012 р. кількість об'єктів ресторанного господарства зменшилась на 76 одиниць або на 19,0%, а кількість посадочних місць в них – на 4,0 тис. або на 19,7%. По забезпеченості населення на 10 тис. осіб місцями в об'єктах ресторанного господарства серед регіонів України область займала у 2013 р. 27 місце (рис. 3).

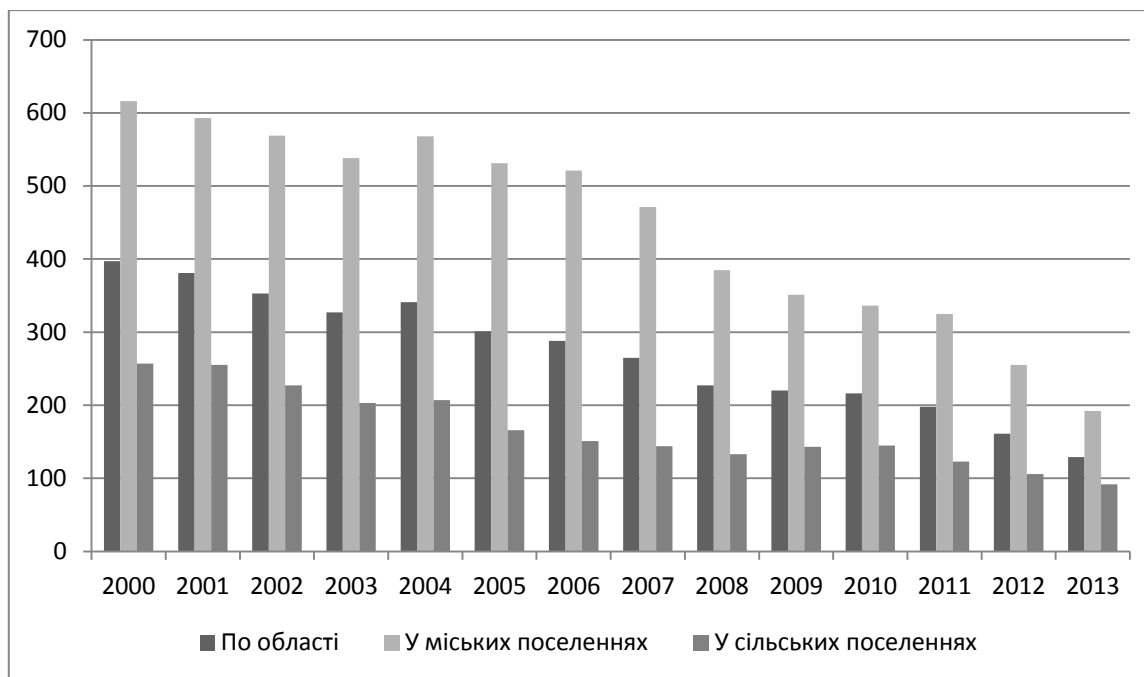

Рис. 3 Забезпеченість населення місцями в об'єктах ресторанного господарства Закарпатської області, (на 10 тис. осіб; місце) [8]

Серед міст та районів області найбільше об'єктів ресторанного господарства зосереджено в обласному центрі – 62 одиниці (19,1% від загальної кількості) та у Тячівському районі – 39 одиниць (12,0%), а найменше – у м. Чоп, відповідно 2 та 0,6%.

Товарооборот ресторанного господарства порівняно з 2012 р. зменшився у порівнянних цінах на 9,5% і склав 93,8 млн. грн. Більше половини обсягів обороту підприємств, що здійснюють діяльність у сфері ресторанного господарства продовжує займати продаж товарів.

Частка реалізації продукції власного виробництва у роздрібному товарообороті ресторанного господарства у 2013 р. склала 48,3%. Протягом останніх років розширилась мережа невеликих кафе та барів, що належать фізичним особам – підприємцям, де пропонується широкий вибір страв закарпатської, угорської, словацької та румунської кухонь.

В області є сприятливі умови для організації зимового туризму та гірськолижного спорту, період проведення яких триває з кінця листопада до середини березня. Гірськолижні траси обладнано 29 канатними дорогами протяжністю від 200 м до 1400 м. Поряд з розміщенням у турбазах, у гірськолижних центрах краю (Драгобрат, Пилипець, Красія, Воловець, Міжгір'я, Подобовець) активно розвивається приватний гостювий сектор - агропансіонати й оселі сільського зеленого туризму.

Проте, доцільним є створення та розвиток туристичної та сервісної інфраструктури, в першу чергу, в історико-культурних зонах міст та сіл області, підвищення рівня інвестиційної привабливості територій, привабливих для сфери туризму та розширення можливостей використання природних парків для розвитку туристичної галузі області

Туризм, що розглядається як феномен постіндустріального суспільства, є одним із секторів світової економіки, що швидко розвивається і надає величезні потенційні вигоди для регіонів, що володіють необхідними туристично-рекреаційними ресурсами. Макроекономічні і соціальні ефекти від туристської діяльності не обмежуються вигодами власне організаторів туризму: турфірм і готелів – так званого ядра туризму.

Специфічна природа туризму визначає його сильний стимулюючий вплив на розвиток суміжних секторів. Причому мультиплікативний ефект туризму проявляється значно більше первинної дії туристичних витрат на економіку регіону. В той же час успішний розвиток індустрії туризму безпосередньо залежить від вироблення чіткої регіональної політики у сфері туризму, зважених стратегічних планів і вивірених по термінах і ресурсах цільових програм розвитку туризму.

Головними проблемами та чинниками низької ефективності використання туристичного потенціалу Закарпатської області залишаються:

1. Недосконалість та слабкість інституційного та нормативно-правового забезпечення розвитку туризму, що проявляється у відсутності науково обґрунтованого супроводу розвитку туристичної галузі, комплексної державної та відповідно й регіональних програм просування та інформаційного, маркетингового супроводу туризму; деталізованих комплексних статистичних досліджень обсягів, структури, спрямованості туристичних потоків, тривалості туристичних візитів, обсягів та структури витрат туристів.

2. Відсутність комплексної інформаційно-маркетингової та рекламної підтримки розвитку туризму та залучення інвестицій.

3. Невідповідність засобів розміщення туристів та якості їх послуг світовим стандартам та завищення ціни на туристичні послуги при нижчій якості послуг. Існуюча проблема спричинена відсутністю кваліфікованих кадрів у сфері готельного управління та бізнесу, браком досвіду західного готельного менеджменту у персоналу закладів готельного типу та готелів. Окрім того, зважаючи на невисокий рівень завантаженості колективних закладів розміщення туристів у «низький» відпочинковий сезон, політика ціноутворення передбачає завищенні ціни у період «високого» сезону при незмінно невисокій якості сервісу.

4. Високий рівень моральної і фізичної зношеності об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури, занедбаний стан культурних пам'яток, що становлять туристичний інтерес. Занедбані та напівзруйновані пам'ятки замково-палацової культури, дерев'яної архітектури, часто незадовільний матеріально-технічний стан закладів культури і мистецтва, відсутність сучасних систем охорони та утримування музейних і мистецьких експонатів призводять до втрати окремих цінних експонатів з музеїв, галерей, формують негативний імідж територій та «відштовхують» потенційних туристів від здійснення повторних візитів та рекомендації мандрівок знайомим.

5. Незадовільна якість комунальної, транспортної, фінансової, інформаційної інфраструктури та проблеми транспортної доступності туристично-рекреаційних об'єктів.

6. Недостатня кількість економічних (податкових та фінансово-кредитних) стимулів для розвитку туризму, туристично-рекреаційного бізнесу, залучення інвестицій у туристичну галузь.

7. Низький рівень активності участі суб'єктів туристичної діяльності, об'єктів туристичної інфраструктури, закладів культури, власників агросадіб, місцевих жителів Закарпаття у Програмах транскордонного співробітництва внаслідок браку доступної та зрозумілої інформації про можливість реалізації проектів розвитку туризму та рекреації для потенційних бенефіціарів.

Зважаючи на об'єктивні передумови та негативні аспекти розвитку туризму на Закарпатті пріоритетами регіональної політики мають стати покращення планування та більш ефективне використання туристично-рекреаційного та природно-ресурсного потенціалу цих територій шляхом:

- довгострокового комплексного науково-обґрунтованого стратегічного програмування та фінансування розвитку туризму і рекреації;

- рекламно-інформаційного та маркетингового забезпечення туристично-рекреаційної сфери у межах країни та за її кордоном;
- економічного стимулювання розвитку туризму та рекреації;
- реалізації механізмів державно-приватного партнерства та концесійних угод у сфері інфраструктурних та туристичних проєктів;
- покращення кадрового забезпечення розвитку туристичної галузі та готельного господарства, оптимізації загальної інфраструктури та інфраструктури туризму і культури;
- формування привабливого інвестиційного клімату для реалізації проєктів у сфері туризму та рекреації.

Первинне значення в розвитку туризму має консолідація зусиль всіх органів виконавчої влади для створення сприятливих умов для вдосконалення якості туристського обслуговування до рівня міжнародних стандартів. Туристична привабливість регіону залежить не лише від наявності комфортних засобів розміщення і привабливих туристських продуктів. Туризм пред'являє підвищені вимоги до рівня розвитку загальної інфраструктури регіону і побутової культури місцевого населення: стану житлово-комунального господарства, автомобільних доріг і зв'язку, якості побутових послуг, торгівлі, збереження культурних і природних об'єктів, а також від умов і гарантій безпеки перебування туристів на даній території.

Висновки. Отже, сталий розвиток туризму необхідно розглядати як управління всіма видами ресурсів, що забезпечує задоволення економічних, соціальних і естетичних потреб при збереженні культурної цілісності, основних екологічних процесів, біологічної різноманітності і систем життєзабезпечення. Туризм повинен розвиватися так, щоб сприяти розвитку місцевої економіки, раціональному і дбайливому використанню природних ресурсів, приносити користь місцевому населенню через забезпечення стабільної зайнятості, розвиток місцевих ремесел і народних промислів. Головною зацікавленою стороною сталого розвитку туризму повинні виступити національні і регіональні органи державної влади і туристичні організації. Саме держава через інструменти контролю, податкової політики повинна встановлювати межі і умови розвитку туризму. Як основні завдання, вирішення яких дозволить забезпечити сталий розвиток, можна виділити: забезпечення рівноваги економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку; забезпечення балансу інтересів туристів і місцевого населення; справедливий розподіл доходів від туризму між всіма членами місцевого співтовариства, включаючи всі верстви населення.

Перспективним в подальшому є дослідження екологічного туризму в Закарпатській області та його впливу на соціально-економічний розвиток регіону.

Список використаних джерел

1. Алексеева Ю. Влияние государственной политики на развитие туристической отрасли Украины // Актуальные проблемы внутренней политики: Зб. наук. пр. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – Вип. 1. – С. 103-107.
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 с.
3. Калитвинцева М.В. Основные направления инновационной деятельности в туризме. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.sworld.com.ua/economy-311/innovationeconomy-in-tourism>.
4. Костюк О.М. Туризм і його розвиток в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://tourismbook.com/books/book-34/>.
5. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія і практика: навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.
6. Оленічева Ю.О. Перспективи розвитку ринку туристичних послуг в умовах глобалізації / О.Ю. Оленічева // Вісник ДІТБ. – 2012. – №16. – С.317-322.
7. Стеченко Д.М. Передумови та напрями формування туристичного ринку в Україні//Туризм: Теория и практика. 2005. – № 1. – С. 33-41.
8. www.uz.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Головного управління статистики в Закарпатській області.
9. <http://mkt.unwto.org/ru/barometer> - World Tourism Organization UNWTO.